

Arkiv og samfunn – det som har vært og det som kan bli.

(omvärldsrelasjoner) ¹

Av Arne Skivenes

"(Han kom slett ikke uanmeldt. Det hadde tatt ham nøyaktig åtte minutter i telefonen å finne fram til den patologen som hadde stått for obduksjonen av Eskil Johnas.) På forhånd hadde han gjort det klart hva saken gjaldt, slik at de kunne finne fram mapper og journaler og legge det klart på bordet til han kom. En av tingene han faktisk likte ved byråkratiet, det tungroddde, seige, omstendelige systemet som regjerte alle etater, var den regelen at alt skulle nedtegnes og arkiveres. Datoer, klokkeslett, navn, diagnoser, rutiner, uregelmessigheter, alt skulle ned. Alt kunne plukkes fram og granskes på nytt, av andre mennesker med andre motiver og med friske øyne.

*Tenkte han, og gikk ut av heisen. "*²

Den som har fått æren av å åpne dette åpningsforedraget i temaet "omvärldsrelasjoner" er den norske krimforfatteren Karin Fossum. Sitatet er hentet fra "Se deg ikke tilbake" fra 1996, en roman med den reflekterte førstebetjent Konrad Sejer i hovedrollen. I mine øyne er Karin Fossum ikke bare en av Nordens fremste i sin sjanger, men hun viser her at hun også har en dyp forståelse av hva dette med arkiv egentlig dreier seg om. Og hun formulerer arkivets kjernefunksjon med én setning, noe de færreste arkivarer klarer å gjøre:

"Alt kunne plukkes frem og granskes på nytt, av andre mennesker med andre motiver og med friske øyne". Andre mennesker, andre motiver, friske øyne! Tenk om dette var forståelsesnivået hos den jevne byråkrat, den jevne virksomhetsleder, den jevne politiker. Hvor mye enklere hadde ikke vår jobb vært!

Og hun danner en fruktbar inngang til dette emnet jeg har fått oppgitt: Arkivenes relasjoner til omverdenen med de muligheter og endringer dette innebærer. Jeg er også bedt om å komme inn på den debatten som har gått i Norge de siste årene om formidlingens natur i dette lyset. Jeg skal få lov til å reflektere litt rundt disse emnene, utfra mine egne erfaringer, tanker og kjepphester.

Men la oss stoppe et øyeblikk ved utgangspunktet her: Hva tenker vi egentlig på når vi snakker om arkivenes forhold til omverdenen? Jeg må innrømme at jeg selv – og jeg tipper jeg er ikke alene om dette – inntil ganske nylig med dette begrepet forsto arkivinstitusjonenes forhold til verden omkring. Og det er da også særlig formidlingen en har tenkt på når denne problemstillingen dukker opp, som for eksempel i programmet denne formiddagen. Og når rett skal være rett, er dette et område der det er store bevegelser på gang. Og vi skal se på en del av dem.

Men å redusere arkivenes omverdsrelasjoner til et spørsmål om arkivinstitusjonenes formidling er utilstrekkelig, og vil bli mer og mer utilstrekkelig ettersom tiden går. Det er først og fremst arkivdanningens endrede posisjon i offentlig sektor som utvirker dette. Men også det økede fokus på å dokumentere hele samfunnsspekteret arkivmessig, og ikke bare offentlig sektor, er et viktig moment. Omverdsrelasjonene dreier seg etter mitt syn om:

ansvaret for å sørge for at viktige transaksjoner blir dokumentert , altså arkivdanning
at dokumentasjonen blir sikret og bevart, altså bevaring
at dokumentasjonen blir gjort tilgjengelig og brukt, altså formidling

Dette blir rammen for det jeg skal snakke om i dag, og også rekkefølgen.

Arkivdanning

I mange år har jeg, når jeg skulle illustrere forskjellen på arkiv, bibliotek og museum, blant annet brukt forskjellen i formål, eller innretning. Et bibliotek er innrettet på brukernes behov. Et museum er ofte dannet utfra en samlers interesse og etter hvert fokusert på publikums behov. Et arkiv er i utgangspunktet dannet utfra arkivskapers behov, uten noen spesiell tanke på andres interesser. Det trenger derfor en arkivar som mellommann, som formidler, for at publikum skal få noe utbytte av dette.

Som en pedagogisk forenkling har dette vært riktig opp til nå, iallfall for arkivskapere i privat sektor. For offentlig sektor har situasjonen etter innføringen av offentlighetslovgivningen på 70-tallet gradvis blitt en annen. Så lenge arkivdanningen foregikk på papir forandret ikke publikums rett til innsyn i offentlige sakspapirer egentlig noen endring i selve arkivdanningen, verken mht systemer, rutiner eller tilrettelegging. Heller ikke innføringen av elektroniske systemer i seg selv, førte til særlige endringer her.

Det er først med alminneliggjøringen av nettbaserte tjenester vi ser en endring. Det er først i det øyeblikk den elektroniske postjournalen legges ut på nettet til alment innsyn at selve arkivdanningen må ta hensyn til publikums forutsetninger og interesser. Vi beveger oss fra innsyn til publisering, og premissene endres. Ugjennomtrengelig fagsjargong må vekk, koder må oversettes. I nye versjoner av systemene vil en vesentlig faktor være å lette tilgjengeligheten av den informasjonen som publikum selv kan betjene seg av på nettet. Dette aspektet øker i viktighet når offentlige instanser introduserer web-basert saksbehandling, portaler, elektroniske søknadsskjema osv. Det snakkes om internett versjon 2. Det offentlige legger med introduksjonen av disse virkemidlene mer og mer av registrerings- og arkivarbeidet over på publikum, og publikum blir med dette trukket rett inn i offentlig arkivdanning på en måte som er mer direkte og umiddelbar enn før. Med innføringen av databasert saksbehandling går arkivet over fra å være et internt hjelpemiddel hos arkivskaper til å bli en del av grensesnittet mellom forvaltning og publikum. Det er en kvalitativ forandring.

Det legges ned betydelig arbeid i å tilrettelegge arkivsystemer, skjemaer og rutiner for at dette kan foregå på en måte som forener smidighet med sikkerhet. Og det er nødvendig, fordi det er litt for lett å legge arkiverings- og sikkerhetshensyn til side for å oppnå optimal fleksibilitet i såkalt "saksbehandling over disk" eller nettbasert saksbehandling. Det er imponerende å se hvilken omtanke som legges ned i de offentlige saks- og arkivsystemene, som for eksempel NOARK i Norge, og videreutviklingen av disse.

”den regelen at alt skal nedtegnes og arkiveres”, hørte vi i Fossum-sitatet innledningsvis. Her settes muligens et likhetstegn mellom nedtegnning og arkivering. Men slik er det jo ikke.

La oss se det i øynene: De flotte elektroniske arkiv- og saksbehandlingssystemene vi bruker så store ressurser på å lage tar ikke hånd om mer enn en brøkdel av den arkivverdige dokumentasjonen. En liten brøkdel. Kanskje vi skal prøve oss med en spissformulering:

”Aldri har arkivsystemene våre vært bedre og mer funksjonelle. Men aldri har en større del av offentlig kommunikasjon, dokumentasjon og informasjon gått utenfor våre systemer og vår kontroll.”

Det er flere huller i garnet:

En forholdsvis stor gruppe utgjøres av databaser og saksbehandlingssystemer som ikke følger arkivkrav til journalsystemer eller på andre måter mangler en historisk dimensjon. Her er situasjonen at hver gang opplysninger blir oppdatert, slettes de forrige opplysningene fra basen. Dette er et stort dokumentasjonsproblem og også svært dårlig samfunnsøkonomi. Men dette er et problem man er oppmerksom på, og arbeider med, så jeg vil ikke mer enn nevne det her.

Et annet felt er systemer som består av ikke-karakterbasert informasjon, digitale kart, tegninger etc. Her er det gjort forholdsvis lite for å sikre historisk informasjon fra slike systemer for ettertiden. Men i det siste er det satt i gang prosjekter også på dette feltet, for eksempel vedr arkitektenes digitale arkiver.

Det foregående gjelder i alt vesentlig store, etablerte systemer, der vi må vente at våre arkivmyndigheter kommer opp med løsninger. Jeg vil se litt på et annet felt, nemlig det en kunne kalle den uformelle dokumentasjon og kommunikasjon. Jeg snakker om e-post, vedlegg til epost og andre tekstbaserte dokumenter som tar andre veier enn saksbehandlingssystemet.

Eposten er etter hvert blitt saksbehandlerens viktigste kommunikasjonsverktøy – og samtidig den største trusselen for et veldokumentert samfunn. Den store tragedien ved eposten – iallfall i Norge – er at den ble introdusert som et personlig hjelpemiddel, som en forlengelse av telefonen, og at den fra starten ble knyttet til den enkelte saksbehandler og ikke til kontoret. Og selv om vi etter hvert er kommet dithen at de fleste kontor og avdelinger har fått sine epostmottak, er det neppe noen dristig påstand at kun en meget liten del av meldingene kommer dit. Og selv om det er etablert regelverk som forutsetter at saksbehandlere videregirer all arkivverdig epost til postmottak, må vi regne med svære informasjonsmengder som glipper ut her.

Det er vel også grunn til å tro at jo høyere brukerterskelen er på de elektroniske saksbehandlingssystemene, jo lavere er terskelen for å bruke eposten som en ”easy way out”, når man har dårlig tid. Og det har man jo alltid.

Men er nå egentlig dette så farlig? De viktige dokumentene blir vel arkivert gjennom saksbehandlerens systemer? Ikke dersom vi virkelig mener at drøftinger som er vesentlige for utkommet av saksbehandlingen skal dokumenteres. Det er min erfaring

at bl.a. avklaring av prinsipielle spørsmål gjerne blir ventilert gjennom epost før de formelle dokumentene skrives. Svært mange saksopplysninger utveksles gjennom epost. Og omfanget er betydelig: I følge en undersøkelse av Hanne Wien ble det i Asker og Bærum kommuner i Norge i løpet av en uke i 2001 registrert at 320.000 eposter gikk inn og ut av de to kommunene. I samme tidsrom ble 500 brev registrert i saksbehandlersystemet. Ikke ett eneste av disse var eposter.³

Selv om bare 1% av disse epostene var arkivverdige, ville vi ha langt flere saksdokumenter i eposten enn i arkivsystemet. Det norske Statskonsult konkluderte i 2001 at fire av ti eposter i statsforvaltningen var saksrelatert, men at kun 3 % ble journalført.⁴

Vi må altså innskjerpe regelverket og samtidig oppdra saksbehandlere til å få epost inn i saksbehandlersystemet. Dette vil bl.a. kreve at saksbehandlere skjønner saksbegrepet og er istand til å utføre en fornuftig arkivbegrensning. Men vi vil stadig ha tungvinte løsninger så lenge saksarkivsystemet og epostsystemet er to skilte verdener elektronisk.

Det burde være mulig å utnytte konstruktivt den systemutvikling som finner sted innen epostsystemene. Tenk om vi klarte å knytte en dynamisk forbindelse mellom en sak i arkivsystemet og de "threads" av epost som relaterer seg til denne? Da ville oppdateringene vedlikeholde seg selv, og vi slapp å bekymre oss om hver enkelt epost.

Så en parentes: Og som om ikke dette skulle være nok, det stopper neppe her. Det er vel allerede klart at det sentrale apparatet i den elektroniske utviklingen er mobiltelefonen. Banker og andre næringsdrivende er allerede begynt å bruke tekstmeldinger i sin kommunikasjon med oss, det er slik vi får vite at boken vi har bestilt er kommet, og til og med så vital informasjon som et passord til bankkontoen vår blir sendt via sms. Den er på full fart inn i deler av det offentlige. Så hva skal vi arkiverer gjøre når kommunen begynner å melde om sine vedtak på søknader om barnehageplass via sms? Hvor skal vi arkivere dem?

Hvorfor tar jeg opp epostproblemene i en setting om arkivenes omverdsrasjoner? Fordi eposten til nå i stor grad har unndradd seg arkivkontroll, eposten utgjør et dokumentasjonsmessig tomrom . Og jeg synes det er ganske stille om dette i den almene arkivdebatt. Tenker vi også på eposter som en slags telefonsamtaler? De uregistrerte, udokumenterte og uarkiverte epostene utgjør et demokratisk underskudd. Og vi må innrømme at vi henger noe etter i forhold til utviklingen mht til dokumentasjonskrav til de rådende tendensene innen e-saksbehandlingen.

Og dette er jo forsmedelig. I Norden roser vi oss av at vi har vært i forkant mht å få arkivmessig kontroll over den elektroniske saksbehandlingen. Og så lenge vi snakker om elektronisk behandling av dokumenter som i utgangspunktet er på papir, har vi våre ord i behold. Men utviklingen av nye kommunikasjonsmedia har supplert den menneskelige siden av saksbehandlingen med en bakdør, som menneskene i saksbehandlingen ikke har nølt med å benytte seg av. Og det slår meg at vi vært altfor opptatt av vår flotte hoveddør og alle sikkerhetsforanstaltningene der til å bry oss om at den største trafikken har gått gjennom bakdøren.

Våre omverdsrelasjoner krever at samfunnets viktige transaksjoner blir dokumentert for samtid og ettertid, uansett hvilket medium det benytter seg av. Jeg oppfatter at det ikke er enighet i arkivmiljøet om dette. Det finnes en relativt sterk tradisjon som hevder at det må være opp til arkivskaper å definere hva som skal dokumenteres, og at arkivarenes oppgave blir å bevare den dokumentasjon arkivskaperne finner det formålstjenlig å skape. Jeg er som, man vil skjønne svært uenig i dette. Vårt samfunnsansvar i dette stykket går lenger. Det er vårt ansvar å lage systemer og rutiner som sikrer at de transaksjoner som faktisk skjer også blir dokumentert og arkivert for ettertiden. **”Datoer, klokkeslett, navn, diagnoser, rutiner, uregelmessigheter, alt skulle ned.”** Slik er det neppe i dag.

Bevaring - kassasjon

”Alt kunne plukkes fram og granskes på nytt” siterte jeg Karin Fossum i sted. Dette er altså førstebetjent Konrad Sejers ideal av de offentlige arkivtjenestene. Og jeg vil tro at dette er den gjengse oppfatningen av arkivenes oppgave ute i samfunnet. Ett av de hyppigst uttalte utsagnene i vår ekspedisjon er trolig ”Men det må jo finnes et sted!” Forventningen i vår omverden er der!

Slik er det jo ikke. Mye er aldri blitt arkivert på en skikkelig måte. Vi er blitt godt kjent med dette i Norge gjennom de siste åres oppmerksomhet rundt barnehjemsarkiver. Noe er gått tapt gjennom dårlige rutiner eller slendrian.

Og noe er blitt kassert. Det er sånt som vi arkivarer steller med. Og som vi aldri blir enige om.

I Norge har det i de siste årene pågått et arkivfaglig utredningsarbeid omkring grunnlaget for kassasjon. Tradisjonelt har man – utfra devisen ”Bevares skal – kasseres kan” – konsentrert arbeidet omkring beskrivelse av det arkivmaterialet som kan kasseres. To utvalg, de såkalte Bering-utvalget og Thime-utvalget,⁵ la grunnen til at man i stedet for å fokusere på det kassable fokuserte på bevaring: Hva må bevares for at saksbehandlingen skal være dokumentert. Det ble også fokusert mer på saksbehandlingen og de transaksjonene den består av enn selve arkivmaterialet. Og til sist, det er reist grunnleggende tvil om hensiktsmessigheten av å benytte arkivnøkkel eller såkalte statistiske utvalg – representert ved fødselsdato – som bevarings- eller kassasjonsgrunnlag. Det har skjedd en endring av fokus fra kassasjon til bevaring, og jeg er glad og stolt over at jeg har fått være med på dette. Det er betegnende at det siste utvalget som har arbeidet med disse problemstillingene fikk navnet Bevaringsutvalget.⁶

Gjennom dette arbeidet – og uttalelser vi kom med – er jeg og andre norske arkivarer blitt trukket inn i en dansk kassasjonsdebatt. Avisen Kristeligt Dagblad har utfoldet en betydelig aktivitet rundt det faktum at det danske arkivverk har et mål om en viss kassasjonsprosent som et vesentlig virkemiddel i sitt arbeide, og avisen har uttrykt sterkt bekymring omkring vern av kulturarven. På spørsmål fra avisens journalister har jeg og andre svart at vi finner det ufruktbart å operere med en slik størrelse.⁷

Det er ufruktbart fordi man egentlig ikke kjenner til hva de 100% innebærer, og ikke vet hva man skal måle ut fra. Det er videre meningsløst fordi arkivetatens hovedoppgave er å bevare informasjon, ikke ødelegge den. En sterk vinkling på en

høy kassasjonsprosent – det snakkes om hele 90% - gir feile strategiske signaler om hvilke mål som bør oppnåes og hva man skal ha fokus på. Er en høy kassasjonsprosent et suksesskriterium for en arkivinstitusjon?

Det er klart at den økonomiske siden ved bevaring er en viktig samfunnsmessig side. Men den har etter mitt skjønn fått spille en for stor rolle. Når en ser på de ressurser som blir våre museer til del når det gjelder oppbevaring av tusenvis av nærmest identiske gjenstander (for eksempel pilespisser) og bibliotekene mht bevaring av bøker som finnes i svært mange eksemplarer, er det klart at de ressurser arkivene får til bevaring av unik informasjon er forholdsvis små. Vi må kjempe mer for å øke disse ressursene og bidra til en bevisstgjøring av vår samfunnsmessige rolle enn å bidra så sterkt til selvdressur som mange arkivarer gjør i kassasjonsspørsmål.

Jeg bringer dette inn i sammenhengen med arkivenes omverdsrelasjoner fordi jeg mener det er for lite fokus på arkivenes bevaringsoppgaver. Hensynet til samfunnets interesser skulle tilsi at det ble bevart mer, ikke mindre. Kriterier for hva som skal bevares og hva som ikke skal bevares er av de mest omstridte i arkivistikken. Jeg mener at vi i Bering- og Thime-utvalgenes arbeid nærmet oss en teori og en metode for slike vurderinger.

Et prinsipielt utgangspunkt kan være at de transaksjoner som samfunnet mener er så viktige at de må reguleres ved lov også er så viktige at samfunnet må ta ansvar for å bevare dem for ettertiden. Dette kan jo tjene som føde for tanken...

Bortsettingsarkivene

Selv om arbeidet med å etablere depoter for historisk elektronisk materiale har skutt fart de siste årene, er det fremdeles slik at problemstillinger rundt bevaring eller ikke knytter seg til papirbaserte arkiver. Spesielt gjelder dette spørsmål rundt økonomi og logistikk.

Her kan det skje store endringer over kort tid.

Vår forvaltning er i ferd med å bli helelektronisk, og dermed våre arkiver og vår saksbehandling. Saksbehandlerne forventer å få all relevant dokumentasjon på sin skjerm, og får det også i større og større grad ved at gammel informasjon digitaliseres. En av sideeffektene av dette er at forvaltningens bortsettingsarkiver, dvs papirmaterialet som er mellom 5 og 25 år gammelt i større og større grad blir et fremmedelement for forvaltningen selv. Den stadige omorganiseringen av offentlig sektor, som skaper en rekke herreløse arkiver, akselererer denne utviklingen mot forvaltningens fremmedgjøring overfor sine egne arkiver. Vi kan være den siste generasjon som har papirbaserte bortsettingsarkiver! Trykket på arkivinstitusjonene mht til å ta imot dette materialet vil øke. Jeg tror at å utsette mottaket av dette materialet i 25 år, etter regelverket, vil være seigpining av forvaltningen, og muligens forårsake at arkivmateriale blir ødelagt eller kommer i uorden.

For min del vil jeg i Bergen kommune gå inn for det konsept at når kommunen skal ha helelektroniske arkiver, innebærer det at alle papirbaserte bortsettingsarkiver skal være overført til byarkivet innen en 10 års periode. Dette krever et stort løft mht opprustning av magasinkapasitet, ordningsarbeid med mer, men det vil gi kommunen

enorme besparelser mht lokalutgifter og utgifter til betjening. Jeg er optimistisk mht å få oppslutning om en slik tanke.

Vi kan altså ha den situasjonen om 10 år i Bergen kommune at alle papirarkiv er avlevert til Byarkivet, at forvaltningen sier: ”papirarkiver, det er noe som byarkivet steller med, alt vårt er elektronisk.” En slik situasjon vil ha både fordeler og faremomenter, men den vil være uavvendelig innenfor en generasjon uansett, og jeg tror at dersom arkivinstitusjonen her tar offensiven i forhold til sin forvaltning, er der mye å tjene på det.

Jeg tror også at dette er en av de måtene vi kan demonstrere vårt ansvar for samfunnets dokumentasjon på.

Privatarkiver⁸

En annen måte å ivareta et samfunnsansvar er å trappe opp arbeidet med å dokumentere ikke-offentlig sektor, altså **privatarkivene**. I alle fall i Norge er dette en sektor der arbeidet ligger langt bak arbeidet i offentlig sektor. En svakhet med privatarkivarbeidet er at det gis for få ressurser. Jeg tror at en viktig grunn til dette er at privatarkiv kun blir sett på som et kulturformål, en del av kulturarven. Et resultat av dette er at samfunnsmessig viktig informasjon ikke blir bevart.

Arkiv blir ofte presset inn i en bås, som kulturarv, som forvaltingsstøtte, som kultur, som informasjon osv. Spesielt uheldig er det at offentlige arkiver oftest betraktes som kun forvaltning, mens privatarkiver nesten utelukkende blir betraktet fra kultursynsvinkel. Resultatet blir at de virkelige verdiene ved arkiver blir utydelige, og noen ganger ikke lagt vekt på.

Det legges for liten vekt på at privatarkiver ofte inneholder vital samfunnsmessig dokumentasjon, ikke bare av kultur- eller forskningsinteresse, men for enkeltmennesker og lokalsamfunn.

Jeg tenker spesielt på arkivene etter arkitekter, ingeniører, byggmestere, rådgivende konsulenter av mange slag, leger, tannleger, velforeninger osv. Å begrense bevaringen til utvalg her, eller kun å prioritere ”gode” arkitekter og forkaste ferdighusprodusentene, er en grov bommert. Disse – og mange andre – arkiver inneholder dokumentasjon som folk trenger i sin hverdag.

På den ene siden har oppmerksomheten rundt barnehjemsbarn og deres situasjon fra 1950-tallet og oppover illustrert viktigheten av dette. ”Lignende” dokumentasjon er ikke godt nok, hver enkelt person og transaksjon må kunne dokumenteres, enten barnehjemmet har vært offentlig eller privat.

På den annen side har utsagn fra sentrale og toneangivende aktører trukket i motsatt retning. Den såkalte ABM-meldingen fra Kulturdepartementet⁹ tar til orde for ”eit etter måten strengt utvalgsprinsipp” i privatarkivarbeidet¹⁰. I Riksarkivarens system for privatarkivbevaring følges dette opp på en måte som etter min mening fokuserer for sterkt på hva man ikke skal ta vare på.¹¹ Det er for stor vektlegging på at det er mange ”like” arkiver ”der ute”, og at man ikke kan ta vare på alle sammen. Men å begrense seg til slike unyanserte utsagn er risikabelt. Det er riktignok mange

kolonialhandlere, frisørsalonger, leger og kiosker som har produsert arkiv. Men vi er for det første nødt til å skille mellom arkivskapere som individualiserer sine kundeforhold og dem som ikke gjør det. Det hører vel til sjeldenhetene at en frisør dokumenterer hva hun gjør med sine kunder, men det er å håpe at legen gjør det. De fleste dagligvarebutikker vil ikke gjøre det, men hos en del tradisjonelle kolonialhandlere vil en kunne finne ut en del om forbruksmønstre ved å se på hvordan folk ”handler på bok”. Det samme kan gjenoppstå hos dem som benytter bestilling via internett og utkjøring av varer som konsept. Viktigheten av å kunne finne tilbake til et legebesøk er jo også av en annen viktighetsgrad – for ikke å snakke om en annen viktighetstype - enn at lørdagshandelen lar seg dokumentere. Muligheten av å kunne dokumentere individualiserte transaksjoner – og en gradering av viktigheten av slike - er momenter som pt mangler fra bevaringsdiskusjonene.

Jeg er også engstelig for at den sterke tendensen til sentralisering av arkivbevaring vil forårsake at interessen for denne type individuelle transaksjoner som jeg her har snakket om blir prioritert for lavt. Det er stort sett i lokalsamfunnets interesse å ta vare på slike. Sett i nasjonal eller regionalt perspektiv blir kanskje den ene velforeningen lik den andre. Det er med tanke på lokalsamfunnets interesse at viktigheten av hver enkelt blir synlig. I mine omverdsrelasjoner fremstår dette som helt sentralt.

Formidling.

Men den sentrale fokuseringen og debatten vedr omverdsrelasjoner de senere årene har tatt utgangspunkt i formidling. Om viktigheten av formidling, om metodeutvikling, og i Norge spesielt om hva vi mener med begrepet formidling. Jeg er bedt om å si noe med utgangspunkt i denne debatten, og det skal jeg gjøre.

Jeg vil ikke gjøre noe forsøk på å gjengi debatten ¹² med alle dens sider på en objektiv måte. Som deltaker i den vil jeg konsentrere meg om noen få av de emnene som spesielt har opptatt meg. ¹³

Ett emne er hva som bør omfattes av formidlingsbegrepet og ulike forsøk på avgrensninger av dette.

Et annet er formidlingens plass i arkivenes selvforståelse i samfunnet, herunder spørsmål om makt, om historiefortelling og om konfliktrelaterte emner, og om opplevelser

Et tredje er arkivformidlingens rolle sett i forhold til formidling i museer og bibliotek

Et fjerde er arkivformidlingen sett i forhold til prinsippet om universell utforming

Hva er formidling – og hva bør begrepet omfatte? ¹⁴

Først bør vi ha klart for oss at selve begrepet ”formidling” er av rimelig ny dato i våre kretser. Går vi noen år tilbake, ser vi at begrepet ikke er brukt i særlig grad, verken av arkiv, museum eller bibliotek. En har snakket om utadrettet virksomhet, om publisering, om veiledning og om tilrettelegging. Det bør vi for øvrig fortsette å gjøre.

Almene definisjoner av begrepet er ikke lett å finne.

I *Bokmålsordboka* ¹⁵ på nettet, levert av Dokumentasjonsprosjektet, finner jeg:

”**formid**le v1 (av *II *for-*, fra *lty*) være mellommann for, overføre *f-* kontakt / *f-* arbeid, *kunnskap* / adj i pr pt: *f-nde organ* .

formidling f1 el. m1 det å formidle *ved NNs f- / arbeidsf-* .”

Søk på Google gir treff med bruksområder som finansformidling, formidling av feriehus, formidling av fisk og skalldyr, artistformidling, boligformidling, arbeidsformidling, kontaktformidling, vikarformidling, forskningsformidling etc. I den senere tid finner en også oppslag om arkivformidling.

Universitets- og høgskolerådet i Norge har i gang et arbeid bl.a. for å definere begrepet i sin kontekst. De tar utgangspunkt i *Norges Forskningsråds* oppdeling av feltet i tre kategorier:

- ”- *Allmennrettet*: *Rettet mot det brede publikum, allmennheten.*
- *Brukerrettet*: *Rettet mot avgrensede grupper som har bruk for kunnskapen og teknologien i utøvelsen av sitt yrke eller profesjon, samt institusjoner, organisasjoner og andre som kan likestilles med disse. Brukerrettet formidling krever større dybde og mer dokumentasjon for å bli godt anvendbar for mottakeren.*
- *Forskerrettet*: *Rettet mot andre forskere. En stor del av den primære forskningsformidlingen fra forskerne er rettet mot andre forskere i form av vitenskapelig publisering. Forskerrettet forskningsformidling er en meget viktig type brukerrettet formidling. Den sikrer forskningens kvalitet og er en forutsetning for selve forskningen.*

*Utvalget vil støtte seg til Norges forskningsråds kategorisering av ulike typer formidling, men vil samtidig understreke at vi oppfatter formidling i større grad som en dialogisk virksomhet enn det Norges forskningsråds beskrivelse gir inntrykk av.”*¹⁶

Det slår meg at skillet mellom allmenrettet, brukerrettet og forskningsrettet formidling kan være fruktbart også for vårt felt. Også understrekningen av formidlingens dialogkarakter synes jeg er nyttig.

I forbindelse med arbeid med *endring av lovverket omkring arbeidsformidling* blir det i forarbeidene benyttet et uttrykk jeg finner fruktbart: ”*aktive mellomleddsfunksjoner*”.¹⁷ Jeg synes det dekker godt det typiske ved arkivformidling.

Her – i norsk dagligtale - har vi det jeg kan se er den opprinnelige betydningen av å formidle: å være **mellommann** for, å **overføre**, å **være bindeledd** mellom den som har et behov og den/det som kan tilfredsstillere det. Og i arkivvirksomheten er vi vel kjent med dette. I svært mange tilfeller er arkivaren et helt nødvendig mellomledd mellom kunden og arkivsakene: å identifisere hvilke saker som besvarer spørsmålet, finne dem frem, noen ganger hjelpe å lese vanskelig skrift, forklare kontekst, vanskelige ord og uttrykk, gammel mål og vekt etc. I noen grad til og med rekonstruere historien, dersom kildematerialet ikke kan benyttes av kunden selv, på grunn av tilgjengelighetsregler. Slik formidlingstjeneste har arkivinstitusjonene drevet til alle tider. Bibliotekarens formidlingssituasjon har mange likhetstrekk: å finne bøker om Hans Nielsen Hauge eller Midt-Østen, evt. svenske herregårdsromaner eller fransk eksistensialisme.

”På forhånd hadde han gjort det klart hva saken gjaldt, slik at de kunne finne fram mapper og journaler og legge det klart på bordet til han kom.”

Dette er – slik jeg ser det - den **egentlige**, den **grunnleggende** arkivformidling: den som aksentuerer arkivarens rolle som fagperson mellom arkivmaterialet og brukeren, rollen som medium. Den kan utøves på mange måter, både skriftlig, muntlig og billedlig, men den har sitt startpunkt i at publikum har et uttrykkelig behov og arkivaren har en kunnskap. Ved Bergen Byarkiv har dette sterkest kommet til uttrykk de siste årene ved hundretalls tidligere barnehjemsbarn som kommer til oss for å få dokumentert sine tidlige barneår, med den hensikt å kreve erstatning og oppreisning. Hver av disse henvendelsene krever dagens – noen ganger ukers – arbeid av våre saksbehandlere: Lokalisere spredte opplysninger i mange arkiver (for noen ”mappe” finnes som regel ikke), sette sammen historien, kopiere, vurdere tilgangsproblematikk, ivareta en persons innsynsrett samtidig som andre personers personvern ivaretas, og ikke minst: den rent menneskelige kontakt med personer som må rippe opp i en traumatisk fortid, og som kan ha vanskelig for å forstå at det er så lite som lar seg dokumentere. Denne typen henvendelser ville vært utenkelig å betjene som ”selvhjelp” på en lesesal eller som internettløsninger. Det som kjennetegner en svært stor del av denne formidlingsvirksomheten er at det er fryktelig **viktig** for den som spør å få et svar. Ganske ofte av en kvalitativt annen viktighetsgrad enn det er for noen å se en utstilling eller å lese en god bok.

Men det er ikke denne form for formidling som er i sentrum for oppmerksomheten nå. ABM-meldingen sier det slik: *”Tilgangsperspektivet krev at dei tenestene arkiv, bibliotek og museum skal yta, ikkje kan avgrensast berre til passiv tilrettelegging av materialet. Ei aktiv formidling der institusjonane på ulike måtar oppsøker eit publikum, er vel så viktig både i eit demokratiperspektiv og i eit allment kulturperspektiv. ... ”*¹⁸

Her betones vekten av en ”aktiv” utadrettet virksomhet, det er ikke nok å sitte med svarene, og vente på at noen skal spørre. Andre sentrale begreper her er tilrettelegging og tilgjengeliggjøring. Ordning og katalogisering, fremfinning til lesesal, veiledning på lesesalen henregnes ofte til disse kategoriene. For noen er dette fremdeles sentrale elementer i formidlingsarbeidet, for andre er ikke dette formidling i det hele tatt.

Der ABM-meldingen søker å **utvide** formidlingsbegrepet (som vist i sitatet over) ved å ta utgangspunkt i tilrettelegging etc og legge til mer utadrettede formidlingsformer, har det vært en del deltakere i debatten som vil **avgrense** begrepet, slik at det ikke lenger skal dekke tilrettelegging og veiledning.

Slike forsøk finnes i enkelte utspill fra ABM-utvikling, for eksempel i en diskusjon omkring kriterier i arkivstatistikk:

*”Har ein kommune etablert eit kommunearkiv, dersom den oppbevarer sitt ordna og katalogiserte eldre arkiv og lar (den daglege) arkivtenesta ekspedere **tilfeldige** forespørslar om bruk?”*¹⁹

*”Eit anna spørsmål er kva kategoriar og definisjonar ein skal bruke for å måle bruk av arkiva: Er til dømes tilgjengeleggjing av arkiv på ein lesesal å rekne som formidling, **eller skal ein stille strengare krav** for å kunne bruke dette omgrepet?”*

Tilsvarende spørsmål kan stillast når ein skal kategorisere tilgjengeleggjing av arkivkjelder på Internett. ”²⁰ (mine uthevinger)

Spørsmålene blir besvart slik noen få måneder senere: ”Jeg tror ikke det er hensiktsmessig å betrakte katalogisering og annen tilgjengeliggjøring som formidling og vil ta til orde for en løsning hvor vi reserverer begrepet for publikumsrettet virksomhet utover det vi vanligvis vil betrakte som alminnelig tilgjengeliggjøring. (...) katalogisering, lesesalsløsninger, veiledning og fremfinning (vil) ikke være å regne som formidling, mens for eksempel utstillinger, foredrag, artikler, undervisningsopplegg og omvisninger vil være det. Distinksjonen kan ikke være avhengig av medium. Ren spredning og distribusjon av arkivmateriale ved hjelp av nye medier som mikrofilm og Internett vil ikke være formidling, mens nettutstillinger vil være det.”²¹

ABM-U vil altså i sitt begrepsapparat ikke inkludere tilgjengeliggjøring og veiledning i sitt formidlingsbegrep. Dette er for å avklare begreper, forenkle statistikken og gjøre debatten klarere, sies det. Hva er det som er så galt med det da?

Det ene som er galt er at den formidling som er **typisk** og spesiell for arkivvirksomheten, nemlig den forklarende, tilretteleggende og personlige arkivaren, nå ikke lenger skal kjennes verdig til denne betegnelsen. Det må stilles ”strengere krav” enn ”passiv tilrettelegging” for ”tilfeldige forespørsler”, for å bruke uttrykk fra de tidligere sitatene. Karakteristikkene som følger med beskrivelsen av denne typen formidling er ikke nådige: vi ”vidarefører ein tradisjon som fungerer udemokratisk og er teknologisk utdatert”²².

Det andre er at vi altså – for å sette det på spissen - driver formidling når vi dytter vårt materiale på folk som i utgangspunktet ikke har bedt om det, mens vi altså ikke driver formidling når vi hjelper folk til rette for å finne svar på spørsmål som er så viktige for dem at de oppsøker oss for å finne svar. Er det bare meg som synes dette er å snu saken på hodet?

Som en avrundning av første del om formidling tilbyr jeg en definisjon på arkivformidling: I ”moderne” språkbruk:

Formidling er grensesnittet mellom den som har noe å distribuere og de som har bruk for det, eller Formidling er grensesnittet mot brukerne.

Arkivformidling er de aktive mellomleddsfunksjoner en arkivinstitusjon utfører mellom arkivmaterialet og dets nåværende og potensielle brukere.

Men den høyeste temperaturen i debatten er kommet på spørsmålet om arkivene som historieforteller. Ytterpunktene har her vært representert av avdelingsdirektør Gudmund Valderhaug fra ABM-utvikling på den ene siden og den nettopp avgåtte riksarkivar John Herstad på den andre.²³

Det ene standpunktet har vært at arkivene er en del av maktstrukturen i samfunnet, at det som finner sin vei inn i arkivene ikke er nøytralt, men diktert av maktens interesser. En konsekvens er at arkivinstitusjonene fungerer som en del av dette

apparatet og at institusjonene i sin utadrettede arbeid må bryte med denne maktstrukturen og selv fortelle historier, gjerne historier som er kontroversielle og bryter med etablerte strukturer. Disse synspunktene er inspirert bl.a. av det australske nasjonalarkivet, den sørafrikanske arkivaren Verne Harris²⁴, og post-modernistiske filosofer som Derrida mfl. .

Det andre standpunktet tar utgangspunkt i arkivarenes yrkesetikk og fremhever idealene objektivitet og nøytralitet. For å bruke Herstads ord, er arkivarenes oppgave verken å avdekke eller å tildekke. Arkivarens rolle er ikke å selv fortelle historier, men sette andre i stand til å gjøre dette.

Inn i dette området er så trukket erfaringene fra formidling i museer og bibliotek. Det har vært hevdet, blant annet i de sentrale statlige utredningene, at formidlingsarbeidet er kommet lenger på disse to områdene enn hos arkivinstitusjonene, som derfor må trekke lærdom av de erfaringene som er gjort innen museum og bibliotek. Dette går inn som et sentralt moment i den samordning som søkes fremmet mellom de tre sektorene.

Mot dette er det hevdet at erfaringene fra spesielt museumssektoren er ufordøyd og ikke passer i arkivinstitusjonene. Særlig gjelder dette forsøkene på å få museene til å bryte med sin arv som autoritative forvaltninger av sannheten og overføring av slik tenkning på arkivene. Spaltisten Gudleiv Forr i Dagbladet omtaler den såkalte ABM-prosessen slik: ”Det vi med sikkerhet kan si om slike prosesser er at de bidrar til nedbyggingen av de faglige standarder som er vokst frem over 200 år. Som Riksarkivar har Herstad kjempet for det faglige og innsiktsfulle som styrende prinsipp for institusjonen. Det er *det* som skaper tillit til at det som ligger i arkivene er forsvarlig bevart. Ett av de nye ordene fra ABM-tenkningen er ”opplevelse”. Kravet til både bibliotek, museer og arkiver er formidling og synliggjøring, for ellers er man ikke til i det moderne mediasamfunn. Men det er en kortsiktig gevinst, en feiring av øyeblikket. Arkivets modus er ikke øyeblikket”²⁵.

Mitt standpunkt tar utgangspunkt i et moment jeg har nevnt tidligere: at hvert enkelt arkiv er bygget opp rundt arkivskapers behov. Arkivet er et element i arkivskapers forsøk på å kontrollere sine omgivelser best mulig ved å – i utgangspunktet – dokumentere arkivskapers transaksjoner slik at de best tjener arkivskapers formål. Arkiv har derfor inngått i arkivskaperes kontrollapparat fra svært tidlige tider, ”**byråkratiet, det tungrodde, seige, omstendelige systemet som regjerte alle etater**”. Lenge før det fantes museer eller biblioteker inngikk arkiver i ulike arkivskaperes maktapparat. Dette er den arven vi alle har.

Det vil si at arkivene – og for den del arkivinstitusjonene – tar farge etter den forvaltningsmessige tradisjon og situasjon de står i. Et bedriftsarkiv vil i utgangspunktet verne om sine forretningshemmeligheter. Arkivet til det hemmelige politiet i et diktatur samler aktivt inn (og noen ganger konstruerer det) ufordelaktig materiale om visse personer. Arkivinstitusjoner i stater som styres etter demokratiske prinsipper og med idealer om innsyn og transparens vil gå langt i å praktisere likebehandling og innsyn. Det er store forskjeller i verden i dag mht disse spørsmålene. Det ene ytterpunktet er at arkiver utelukkende tjener til at makthaverne kan kontrollere sine undersåtter. Det andre er at arkivene er en forutsetning for at undersåttene kan kontrollere makthaverne. Vi lever i en del av verden der dette i stor

grad er tilfelle. Det er en utvikling som har gått over lang tid, men som særlig har skutt fart etter 1970-årene. Ord som accountability eller etterprøvbarehet, transparens mfl er kommet inn i vårt vokabular.

Men fremdeles er arkiv et uttrykk for makt. Det kommer vi ikke unna. Men hva skal arkivaren gjøre da? I Norden har vi det egentlig enkelt. Når vår oppdragsgiver sier at han vil fremme demokrati og likebehandling, da må vi så godt vi kan hjelpe ham til å virkeliggjøre det han sier. Vi vet at mye av det som sies lett kan bli fine festtaler. Vi er en av de yrkesgruppene som kan sørge for at dette blir virkelighet, (også i de tilfellene der det ikke var tenkt at det skulle bli det.)

Hvordan gjør vi det? For det første sørge vi for at det bevares spor etter alle viktige transaksjoner. Spesielt dersom det begås omstridte handlinger eller urettferdig behandling. Også undertrykkerens dokumentasjon kan brukes for å oppnå rettferdighet. Ofte er den den eneste som finnes. Jeg viser til eksempelet tidligere med barnehjemsbarna i Norge som har søkt om og fått oppreisning for feilbehandling og mishandling. Og for den progressive arkivaren som arbeider i et repressivt system blir dette hovedoppgaven: Å sørge for at overgrepene blir dokumentert.

(I en parentes her må jeg skyte inn at jeg synes det er en tragedie at enkelte av forkjempere for personvernet, for eksempel det norske Datatilsynet, later til å tro at det bedrer ofrenes personvern dersom kildene til overgrepet slettes. Ofte er disse kildene det eneste bevismaterialet på at overgrep har funnet sted.)

For det andre må vi sørge for å praktisere likebehandling i formidlingssituasjonen. Etter mitt syn betyr ikke det at vi gir samme hjelp til alle. Vi må innse at evnene og mulighetene til å finne frem til informasjon og til å nyttiggjøre seg den er svært ulikt fordelt i befolkningen. Vi snakker om forskjellig tilgangskompetanse. Og det er sikkert ikke bare min erfaring at enkelte av dem som har lidd mest urett har størst problemer med å finne frem til relevant informasjon selv. Det er vår plikt å sørge for at de som trenger mest hjelp får mest hjelp, slik at effekten av søk blir noenlunde lik. Mer om dette siden.

Dette er noen av de måter vi som arkivarer kan bidra til å fremme demokrati og rettferdighet.

Men hva med historiene og opplevelsene? Hva med deltaking i dagens debatt, de uønskede historiene?

Historiene er viktige, men det er ikke vår hovedoppgave å fortelle dem. Vår hovedoppgave er å legge til rette for at de kan bli fortalt. Men også vi skal fortelle noen historier, gjennom utstillinger, nettpresentasjoner, publikasjoner, foredrag, spill og på mange andre slags måter. Og vi kan gjerne gjøre dette bedre enn i dag. Det er en av de måter vi skal bære frem vår kunnskap på. Det er også en av de måtene vi skal profilere oss, vise at vi er der. Men selv om vi gjerne vil ha mange besøkende, er det ikke besøkstallene på våre utstillinger eller nettsider som skal være vårt fremste suksesskriterium, selv om en del krefter i våre departementer gjerne vil ha det slik.

Tillit er et nøkkelord i vår virksomhet. Tillit tar lang tid å bygge opp, men er rask å rive ned. Å overlate sitt arkiv til en arkivinstitusjon er en tillitssak, spesielt dersom det gjelder en forening, en virksomhet eller lignende fra privat sektor. Vi har alle

erfaringer med at det kan ta år før beslutningen blir tatt. En gang sa en tillitsmann i en fagforening til meg da han avleverte arkivet : ”Dette er sjelen vår. Ta godt vare på den.” Og dette er jo en spesiell egenskap ved arkiv: Våre ”gjenstander” har et mye tettere forhold til noen der ute i verden enn gjenstandene på museum eller bibliotek har. En arkivinstitusjon som vil fortsette å ta imot aksesjoner må ta alvorlig på sin saklighet og kunne gi trygghet. Det er vår jobb å verne de arkivsakene vi har fått hånd om, og sørge for at de kan finnes frem til bruk. Men vi skal ikke trekke frem pinlige historier fra våre arkiver og servere dem for utenverdenen, verken som sladder ved middagsbordet, en ”god” historie i lystig lag - eller som formidling.

Jeg sa at vår hovedoppgave er å legge til rette for at historiene kan bli fortalt. Noen ganger kan vi ødelegge for dette ved å insistere på å fortelle dem selv.

Det er min holdning at de gevinster man kan høste dersom man kaster seg på de nye ønskene om en formidling av konfliktfylte historier kan vise seg å være svært kortsiktige. Vi har et ansvar overfor arkivskaperne og våre oppdragsgivere som verken museer eller bibliotek har. En arkivinstitusjon som ikke mottar nye avleveringer på grunn av de historier det forteller har feilet i sin viktigste oppgave.

Det ligger ikke i dette at vi ikke kan lære noe fra museer og bibliotek. Mitt poeng er at vi må være oss bevisst vår faglige egenart, og være klar over at på enkelte områder er det mer som skiller enn som forener. Vi skal ta til oss det vi trenger på de områder der vi har noe å hente, men vi må ikke undergrave grunnlaget for vår særegne virksomhet.

Og hva med opplevelsene? Det later til at de stort er knyttet til ”moderne” formidlingsformer. Jeg vil bare si at det er mitt inntrykk fra 30 års formidlingspraksis at de sterkeste opplevelsene knytter seg til fysisk håndtering av originalt arkivmateriale, følelsen, lukten av gammelt papir. Ikke glem at for våre barn er det ikke noe nytt eller spesielt ved internett eller digitale bilder. For dem har det alltid vært slik. Det er det dagligdage. Når de begynner i arbeid, vil de fleste komme på arbeidsplasser der data er arbeidsredskap og ingen kjenner til papirarkiver. Det vil være helt spesielle arkivopplevelser knyttet til å håndtere ”the real thing” fra fortiden. Det finnes en del arkivopplevelser som internett aldri kan gi.

Jeg nevnte likebehandling i sted. Det er ennå mye som mangler på dette i de fleste arkivinstitusjoner. Prinsippet om universell utforming er på fremmarsj i samfunnet ellers, men hvor mange arkivinstitusjoner har tatt dette inn over seg? Det dreier seg ikke bare om tilkomstramper og handikoptoletter. (Funksjonshemmede kommer ikke til et arkiv for å gå på do). Ved Bergen Byarkiv har vi fått anledning til å arbeide litt med slike spørsmål i forbindelse med ny bygning og nytt utstillingsareale. Vi har gjort en del erfaringer med å tilrettelegge arkivinformasjon for blinde og svaksynte, for bevegelseshemmede og for døve. Vi vet en del nå om nytten av merkestriper på gulvet, av lydspor i en utstilling, punktskrift, fremstilling av tegninger på svellepapir for blinde, lese-TV, betydingen av å ha ting man kan ta på, osv.

Men jeg tror kanskje den viktigste gruppen av funksjonshemmede arkivinstitusjonene må bli flinkere til å håndtere er gruppen av forståelseshemmede. De som har problemer med å forstå våre skriftlige veiledninger, som ikke klarer å fylle ut et skjema alene og som ikke får noe ut av det offentliges standardbrev. I forbindelse med barnehjemssakene har vi måttet tillempe flere av våre rutiner i forhold til publikum

for å kunne yte service til denne gruppen. Dette er personer som ofte er blitt dårlig behandlet hele sitt liv, og vi må strekke oss langt for at dette ikke fortsetter når de oppsøker arkivene.

Det er blant annet i et slikt lys vi må vurdere de kraftige signalene om den dominerende plass den digitale formidlingen er tenkt å få. Fra departementets side kan det se ut som om den ”nye” formidlingen ikke skal supplere den mer tradisjonelle. I ABM-meldingens kapittel 3.6 Retningslinjer for den statlige politikken overfor arkiv, bibliotek og museum i åra framover, avsluttes punktet om formidling slik: *”Målet må vera at IKT-baserte løysingar etter kvart skal erstatta eksisterande manuelle ordningar, ikkje koma i tillegg til det eksisterande.”*²⁶ Les dette en gang til. Det står i et oppsummeringsavsnitt i en statlig utredning. Jeg synes det er skremmende toner.

For meg er det vanskelig å lese disse utsagnene som noe annet enn en strategi for at en ”instrumentell” formidling, en ”fjernformidling” via IKT, utstillinger og publisering langt på vei skal erstatte en menneskebasert, dialogpreget formidling på lesesalen eller lignende. Det er jo allerede uttrykt at en av hensiktene med Digitalarkivet er å redusere lesesalsbesøket på statsarkivene. Og i forhold til de mange som faktisk kan hente ned sin informasjon fra nettet er dette nyttig og positivt (selv om det har vært pekt på en del kildekritiske problemer, som vi ikke skal gå inn på her). Men alle våre brukere er ikke slektsforskere, i de kommunale arkivinstitusjonene er det faktisk ganske få som er det. Våre brukere trenger i stor grad veiledning og personlig oppfølging. ,

Er det ”selvbetjeningssamfunnet” som presser på også her? Det som har overtatt dagligvareforretningene, banktjenestene, reisebestillinger osv. Bibliotek-tjenestene er i stor grad blitt selvbetjent. Et museumsbesøk er helt og holdent selvbetjent. Noen vil gjøre arkivene våre selvbetjente. Gjennom nettportaler skal vi selv skrive, innregistrere og arkivere våre søknader. Gjennom store Digitalarkiv kan vi selv finne våre forfedre og mange andre. Gjennom nettutstillinger skal vi få våre arkivopplevelser. Så langt men ikke lenger. For å strekke bildet litt til, kan ikke et arkiv fungere som et supermarked. Det vi kan være er et moderne apotek: Plasteret, hostesaften og interdentalbørsten kan du finne selv i hyllen. Men for noen varer må du ha resept. Og da er kyndig betjening der og hjelper og støtter og kan gi gode råd. Og de sørger for at du får det du skal ha, og at ingen andre får din medisin. Og ingen andre får vite hvilken medisin du har fått. Våre foresatte kulturmyndigheter må slutte å tenke på arkivene som formidlingsmessige supermarkeder, formidlingsmessig er vi apoteker.

Oppsummering:

Arkivenes samfunnsmessige ansvar ligger i å sørge for at alle viktige transaksjoner fra offentlig og privat sektor blir dokumentert og at de blir bevart for ettertiden og formidlet til den som har et rettmessig behov for dem. Vi må gjerne fastsette grensene for hva som er formidling og hva som ikke er det, men da må vi sørge for at den formidlingen som er arkivenes kjernevirksomhet, vår sjel, er *innenfor* disse grensene.

Mange ser på arkivenes kjernevirksomhet som traurig og tråkig. Dem om det. Er vi sikre på vår egen verdi, bør ikke dette bekymre oss. Vi vet hvilken betydning våre

funksjoner har, og evner vi å utvikle dem i takt med tidens krav, trenger vi ikke å pynte oss med lånte fjær.

Når jeg ser på temaet arkiv og samfunn er det først og fremst mulighetene som slår meg – eller ”*det som kan bli*” som det heter i tittelen på dette foredraget.

For det første gjelder det de mulighetene som ligger i arkivmaterialet vi oppbevarer i våre magasiner. Det meste er ukjent, ubrukt. Med en velbrukt klisje er arkivene blitt beskrevet som samfunnets hukommelse. Den norske historikeren Erling Sandmo gjorde i fjor en interessant vri på dette. Han sier at arkivene langt fra representerer vår kollektive hukommelse, de utgjør vår kollektive glemsel.²⁷ Det aller meste av det som ligger i våre magasiner er glemt. Selv protokoller og pakker med fine etiketter inneholder stort sett glemte saker. De er glemt, men de er ikke borte. Dokumentene er der, de kan hentes frem og hendelsene kan bli virkelige igjen. Dette er noe av det vakreste jeg som arkivar kan tenke meg: Personer, hendelser, bygninger som ikke ett menneske på jord i dag husker eller vet om kan få nytt liv på arkivets lesesal og vokse frem som tredimensjonale skikkelser!

For det andre gjelder det mulighetene i de sakene som i dag kommer inn til alle våre arkivtjenester – brev, utredninger, eposter. De utgjør ikke dagens arkiv særlig lenge, snart er de fortidens. Men en liten stakkert stund nå utgjør de morgendagens muligheter: En byggemelding på et forsamlingshus som vil berike hele nabolaget. En bekymringsmelding som stanser en barnemishandler. En rapport som avslører en forurensningskilde. En søknad om støtte som vil gjøre musikkorpset istand til å arrangere en konsert som vil bety mye for skolen. Bidrag til en arkitektkonkurranse som omdanner en sliten industritomt til et velkomment nytt boligområde. Arkivtjenesten er mange ganger fremtidens første møte med den offentlige forvaltningen. Og det er viktig at dette møtet blir godt.

For det tredje gjelder det mulighetene innenfor vårt eget virkefelt, vårt eget yrke, våre egne institusjoner. Jeg noterer meg at arkivarer er dristigere enn før, de er dyktigere og de er mer aktive i forhold til andre yrkesgrupper. De står for sine **motiver** og de ser på ting med **friske øyne**. De er mer villige til å kreve å få være med å sette dagsorden, og har faktisk en mulighet for å lykkes med dette. Arkivistikk er et yrke som har vokst sterkt i anseelse de 30 årene jeg har vært med på dette. Vår kollega Liv Mykland refererte en gang noen norske historikerkollegaer da hun kalte en innledning om arkivarrollen, jeg tror det var til Montreal-konferansen i 1992, for ”Et forspilt liv?”

På den annen side, Gudleiv Forr, Dagblad-spaltisten jeg siterte i sted, sier i samme artikkel: ”Arkivering er blitt et stolt fag”.

- Arkivering er blitt et stolt fag . Og det har han rett i ...

(”Tenkte han, og gikk ut av heisen.”)

¹ Innledning på Nordiska Arkivdagarne 2006. 25.august. Tema Omvärldsrelationer.

² Karin Fossum: Se deg ikke tilbake. Oslo 1996. s.219

³ Hanne Wien: Mangel på e-post i journalene – et demokratisk problem. I: Arkivråd 1/2006, s. 23-13.

⁴ Hanne Wien, ibid.

⁵ (Beringutvalget) (1998, januar 20). Notat: Utarbeidelse av retningslinjer for bevaring og kassasjon av kommunale arkiver / Bjørn Bering. Oslo .

(Thimeutvalget) (1999/2000). Utkast til retningslinjer for arkivbevaring i kommunale og fylkeskommunale arkiv / Torkel Thime (leder). Oslo.

Forslag til nye bevaringsregler v/Haldis Waag . I: Bevares 2/2000.

http://home.monet.no/~waagha/Bevares/2_00/index.htm

Bjørn Bering "Utarbeidelse av retningslinjer for bevaring av kommunale arkiver" i Arkivmagasinet 3/2001

Torkel Thime "Retningslinjer for bevaring av kommunale arkiver" i Arkivråd 2/1999

Arne Skivenes: Thimeutvalget – en rekapitulering og vurdering. I: Arkivmagasinet 3/2001

<http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/Thimeutv.pdf>

Karin Gjelsten: Bevaring og kassasjon i skolesektor (Arkivråd 4/2000)

<http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/skole.pdf>

⁶ Rapport fra Bevaringsutvalget 2002.

<http://www.riksarkivet.no/arkivverket/publikasjoner/rapporter/bevaring.html>

Høringsuttalelse fra Bergen Byarkiv:

http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/_ekstern/bevaring_kassasjon.pdf

⁷ Skarp norsk kritik af dansk arkivpolitik. Af Morten Mikkelsen, Kristeligt Dagblad. I: Arkivråd 4/2005.

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/tema:fid=100009320:aid=255283>, <http://www.kristeligt-dagblad.dk/tema:fid=100009320:aid=255280> .....

⁸ Arne Skivenes: Lokalt privatarkivarbeid – eksempelet Bergen 1975 – 2000.

<http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/BGPRIV.pdf>

Arne Skivenes 10 bud for å oppnå et anstendig nivå på det nasjonale privatarkivarbeidet. Arkivråd

3/2005. http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/10_bud.doc

⁹ St.meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.

¹⁰ S. 32-33.

¹¹ Se for eksempel Vilhelm Lange, Dag Mangset, Øyvind Ødegaard: Privatarkiver. Bevaring og tilgjengeliggjøring. Oslo 2001, spesielt kap. 4.

¹² Debatten har gått i Arkivmagasinet (utgitt av Riksarkivet), Arkivråd (utgitt av Norsk Arkivråd), Bok og Bibliotek (utgitt av ABM-utvikling), Archeion (utgitt av kommunale arkivinstitusjoner i fellesskap) og flere steder. De fleste innleggene er kommet i tidsrommet 2002 – 2005.

¹³ Arne Skivenes: Formidling – hva mener vi nå med det? Arkivråd 2/2004.

http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/_ekstern/Formidling04.pdf

Arne Skivenes: Arkivene er for folk flest. <http://www.bokogbibliotek.no/2003/0378/somlos-skivenes.html>

Arne Skivenes: Visjonen om ”sterke regionale arkivinstitusjoner” – sett fra et formidlingssted.

http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/_ekstern/Formidling_i_regionarkiv03_publ.pdf . Flere

bidrag finnes under: http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/_ekstern/dokumenter.html

¹⁴ Momentene her og de neste 2-3 sidene er i alt vesentlig hentet fra artikkelen ”Formidling – hva mener vi nå med det? Arkivråd 2/2004.

http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/_ekstern/Formidling04.pdf

¹⁵ <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>

¹⁶ <http://gammel.uhr.no/utvalg/formidling/Formidlingsprosjektetavgrhoringsnotatjan2005.htm>. Pkt. 6.

¹⁷ Innst.O.nr.34 (1999-2000), <http://www.stortinget.no/inno/1999/199900-034-006.html>, pkt. 5.1.2.

¹⁸ St.melding 22 (1999-2000) , s. 16.

¹⁹ Gudmund Valderhaug: Arkivstatistikk, Statistikken som manglar. I: Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2002. ABM-skrift #4, desember 2003

²⁰ S.st.

²¹ Ranveig Låg Gausdal: Arkivformidling. I Arkivmagasinet 1/2004, s.30-31.

²² Gudmund Valderhaug (intervju ved Chris Erichsen): ”Arkivet er altomfattande og fullstendig komplett” (Madame Jocasta Nu) <http://www.bokogbibliotek.no/2003/0306/arkivet.html>

²³ Bok og Bibliotek nr 6 og 7/8 2003, samt 1/2004. m.fl..st.:

- Gudmund Valderhaug (intervju ved Chris Erichsen): ”Arkivet er altomfattande og fullstendig komplett” (Madame Jocasta Nu) <http://www.bokogbibliotek.no/2003/0306/arkivet.html>

-
- Chris Erichsen: ”Arkiva må innta ein ny rolle som historieforteljarar”
<http://www.bokogbibliotek.no/2003/0378/somlos-rolle.html>
  - Vi skal tilstrebe objektivitet. Åpent brev til Bok og Bibliotek fra Riksarkivar John Herstad.
<http://www.bokogbibliotek.no/2003/0378/somlos-herstad.html>
  - Arne Skivenes: Arkivene er for folk flest. <http://www.bokogbibliotek.no/2003/0378/somlos-skivenes.html>
  - Inge Strand: Er ålmenta i stand til å tileigne seg arkivdokument?
<http://www.bokogbibliotek.no/2003/0378/somlos-strand.html>
  - Gudmund Valderhaug: Arkiva for alle! <http://www.bokogbibliotek.no/2004/0401/somlos-valderhaug.html>
  - John Herstad: Arkivaren som historieforteller. Dagbladet 14.04.2004.
<http://www.dagbladet.no/kultur/2004/04/14/395705.html>
  - Gudmund Valderhaug: Det gjestfrie arkivet? (Seminarinnledning, Arkiv, demokrati og rettferd).
http://www.rbt.no/abmu/publisert/ABM-skrift/2006/arkdemret_web.pdf

²⁴ For eksempel Harald Skeie: Meir problematisering – mindre applaus. Intervju med ein arkivaktivist frå Sør-Afrika. Bok og Bibliotek 5b/2003. <http://www.bokogbibliotek.no/2003/035b/utavskapet.html>

²⁵ Gudleiv Forr: Livet i arkivene. Dagbladet 17.juni 2006, s. 3.
<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/06/17/469143.html>

²⁶ St.melding 22 (1999-2000) s. 21.

²⁷ Innledning på de 2. norske arkivmøtet. Trondheim 2005.